

свого політичного впливу, для самореклами та скорочення суми податків, а також для «відмивання» нечесно отриманих грошей; 2) за допомогою благодійності зацікавлені структури відволікають трудящих від соціальних проблем та класових суперечностей; 3) благодійні заходи влаштовуються з розважальною метою та виховують соціальну пасивність; 4) благодійність іноді використовується з метою виховання громадян в дусі панівної ідеології; 5) благодійність слугує інструментом виправдання експлуатації транснаціональними корпораціями країн третього світу і реабілітації вестернізації незахідних країн.

Таким чином, незважаючи на наявність деструктивних функцій феномену благодійності, вони є, скоріше, своєрідним «побічним» ефектом цієї, загалом, конструктивної соціальної практики. Негативістська критика благодійності вказує на дійсно існуючі недоліки суспільних відносин, проте це не привід відмовлятися від благодійності. Феномен благодійності неможна бачити лише в одному вимірі – негативному, та ігнорувати при цьому його глибокий соціально-розвиваючий і духовно-моральний потенціал. Благодійність повинна існувати в суспільстві вже тому, що кожна людина має право на безкорисливу допомогу в складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел

1. Andreoni J. *Philanthropy* / J. Andreoni. – Wisconsin: Madison, 2006. – 80 p.
2. Бородкин Ф.М. Социальные эксклюзии / Ф.М. Бородкин // Социологический журнал. – 2000. – №3–4. – С. 5–17.
3. Clotfelter C.T. *The Impact of Tax Reform on Charitable Giving* / C.T. Clotfelter. – Cambridge: MIT Press, 1990. – 133 p.
4. Frumkin P. *Failure in Philanthropy. Toward a New Appreciation* / P. Frumkin // *Philanthropy Magazine*. – 1998. – P. 126–128.
5. Хлякин О.С. *Благотворительность как общественное явление: социально-философские аспекты*: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Олег Сергеевич Хлякин. – Красноярск, 2004. – 129 с.
6. Hodgkinson V. *The Nonprofit Sector and the New Global Community: Issues and Challenges* / V. Hodgkinson, R. Sumariwalla // *The Nonprofit Sector in the Global Community: Voices from Many Nations*. – San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1992. – 289 p.
7. Концепция содействия развитию благотворительной деятельности и добровольчества в Российской Федерации // *Благотворительность в России* [Электронный ресурс]. – 2009. – №2. – Режим доступа: rusblago.ru

Шелехов Е.А. Функциональный аспект феномена благотворительности

Рассматривается вопрос функций благотворительности в современном обществе. Было проанализировано как конструктивное, так и деструктивное влияние благотворительности на общество.

Ключевые слова: благотворительность, функции благотворительности, культура, общество.

Shelehov, Y.O. The Functional Aspect of Phenomenon of Charity

The article is devoted to the question of charity's functions in modern society. Both constructive and destructive impact of charity on society has been analyzed.

Key words: charity, humanization, functions of charity, culture, society.

Соціальна проблема як предметне поле діяльності соціального піклування

Соціальне піклування розглядається як специфічний механізм оптимізації функціонування життєдіяльності суспільства шляхом усунення соціальних проблем. Соціальні проблеми входять до смислового простору соціального піклування та утворюють предметне поле для його діяльності.

Ключові слова: соціальне піклування, соціальна проблема, нормативний підхід, соціальний конструктивізм.

Соціальне піклування спрямоване на гармонізацію суспільної взаємодії та усунення, або принаймні зменшення, дисбалансу поміж інтересами окремих соціальних груп і суспільства в цілому. Тому воно розглядається нами як специфічний механізм оптимізації функціонування життєдіяльності суспільства. Зусилля соціального піклування спрямовуються на ті сфери життя, в яких протиріччя і конфлікти соціального буття проявляють себе у найбільш гострій формі. Суспільством вони актуалізуються як соціальні проблеми. Але не кожна проблема в житті звичайної людини може опинитися у центрі уваги громади, суспільства, держави, стати предметом законодавчих реформ або причиною реструктуризації системи соціальної політики. Якись абстрактні відчужені економічні і політичні характеристики не завжди дають можливість зрозуміти життєві колізії конкретного індивіда і створити підґрунтя для їх рішення шляхом переведення в площину соціального. Чому ті чи інші події або явища починають визначатися як соціальні проблеми залежить від того, які їх наслідки, а також від того, як на них може вплинути суспільство або окремі суб'єкти – актори. Усвідомлення певного дискомфорту або ускладнень ситуації існуючої соціальної проблеми впливає на пошук її причин і дуже часто пов'язане з ідентифікацією тих, хто в ній винен або є її носієм, а також суб'єктів або інстанцій, які відповідають за її усунення. Ці проблеми пригортають до себе увагу у всьому світі. Багато з них (бідність, злочинність, проституція) є вічними і настирливо опираються значним зусиллям суспільства щодо їх усунення. Інші соціальні проблеми, є зворотною стороною цивілізаційних досягнень, своєрідним розрахунком за них. Наприклад, можливості медицини зберігати і підтримувати життя, особливо немовлят, опосередковано приводять до погіршення загальних показників здоров'я, оскільки усувається фактор природного добору.

Соціальні проблеми входять до смислового простору соціального піклування та утворюють предметне поле для його діяльності. Відправною точкою дослідження соціальних проблем повинно бути визнання їх комплексного характеру [2, с.324–328]. Це пояснюється такими чинниками: 1) вони детерміновані багатьма факторами, які взаємодіють між собою і тим самим живлять один одного, 2) причини і наслідки їх виникнення дуже часто міняються місцями, через що, виникає ходіння по колу – проблема має внутрішню тенденцію до закріплення та поглиблення (наприклад, бідність ускладнює доступ до освіти; відсутність освіти обмежує можливості професійного зростання, що змушує людину займатися некваліфікованою за низької заробітну платню; матеріальні нестатки заважають їй дати гарну освіту власним дітям тощо). Комплексний і системний характер соціальних проблем ускладнює процес їх усунення.

Головним вектором діяльності соціального піклування виступають саме соціальні проблеми. Традиційно соціальні проблеми розглядаються як об'єктивні соціальні умови, які загрожують нормальному існуванню суспільства. Такий погляд на соціальну проблему визначає її як соціальну патологію, дезорганізацію, дисфункції, протиріччя, структурну напругу. З цієї позиції соціальне піклування буде спрямоване на виявлення цих умов, їх аналіз та пошук засобів по їхньому усуненню. Тому зазвичай такі соціальні проблеми, як злочинність, безробіття, вживання наркотичних речовин, розповсюджен-

ня ВІЛ/СНІДу, забруднення оточуючого середовища, характеризуються виключно з позиції показників рівня злочинності, темпів їх росту, чисельності безробітних, людей, які вживають наркотичні речовини тощо. Але з цієї позиції, коли соціальна проблема є простим віддзеркаленням об'єктивних умов, «не можна пояснити, чому одні й ті ж обставини визначаються як проблеми, пригортаючи до себе суспільну увагу, тоді як інші, такі ж загрозливі для суспільства, залишаються поза увагою» [10, с.18].

Особливість соціальних проблем полягає в тому, що вони не тільки об'єктивно є складними, але й припускають різну інтерпретацію в залежності від позиції дослідника. Наприклад, соціальна проблема нерідко по-різному тлумачиться представниками різних галузей науки. Окрім того, соціальну проблему завжди розуміють як якість відхилення від норми. Тому уявлення про те, яка дійсна значимість або загроза для суспільства криється в тій чи іншій проблемі, не в останню чергу визначається станом суспільної свідомості. Кожна історична епоха по-своєму розставляє акценти, змінює оцінку характеру соціальних проблем. На думку П.Бергера та Н.Лукмана, соціальні проблеми не просто об'єктивно існують, а й представляють собою результат соціального конструювання реальності [1].

У середині ХХ століття в соціально-філософській літературі, присвяченій аналізу соціальних проблем сформувалося два підходи щодо розуміння їхньої сутності: нормативний і конструктивістський. Кожен з цих підходів розуміння соціальної проблеми має свою специфіку і обумовлює тактику їх розв'язання, що зрозуміло не обходить соціальне піклування. Нормативний підхід має декілька авторських варіацій. Класичний варіант нормативного підходу визначення соціальної проблеми представлений в роботах Р.Мертона [5] та Р.Нісбета [6]. Дослідники вважають, що соціальна проблема існує, якщо є значне розходження поміж тим, як вважають люди, і тим, що повинно бути. Нормативний підхід фіксує деяке відхилення, девіацію, але в той же час породжує питання: хто ці люди, які передбачають «правильний» порядок речей? Історія людства свідчить, що визначення «правильності» буває іноді несправедливим, особливо у відношенні до тих, хто зустрічається з проблемами постійно: наприклад, до тих, хто стоїть на нижчому соціальному шаблі в суспільстві; до пригнобленої меншості в авторитарному суспільстві; до робітників, які надміру працюють щодня на підприємствах; до домогосподарок, безнадійно принижених в жорстких культурах, які спираються на нерівність жінок. Люди іноді вимушені миритися з проблемами через необхідність якось вижити, їм дуже часто не вистачає мужності вимагати радикальних змін і замість цього вони пристосовують свої бажання і надії до того, що покійно вважають припустимим.

Будь-яка теоретична перспектива розгляду соціальних проблем, на думку І.Рубінтона та М.Вейнберга, повинна враховувати чотири аспекти: «причини, тобто ідеї щодо природи цього процесу і фактори, які продукують соціальні проблеми; умови – середовище, в якій причини соціальних проблем вірогідніше за все проявляться; наслідки – вірогідні негативні ефекти; рішення – міри, які не обов'язково явно встановлені, але імпліцитно містяться в аналізі проблеми» [12, с.41]. Себто з позиції нормативного підходу проблема набуває статусу соціальної проблеми, якщо вона відповідає таким критеріям: 1) соціальні умови, ситуації або явища, 2) несумісні з цінностями 3) більшої частини людей, які погоджуються з тим, що 4) необхідні дії щодо зміни цього стану. Згідно з першим критерієм, умови повинні мати певне соціальне походження, тобто бути викликані людиною, групою чи спільнотою. Наприклад, повінь на Закарпатті сама по собі не може бути названа соціальною проблемою, хоча вона і обумовлює низку соціальних наслідків. Супротив занепад процесу виробництва на Україні в 90-х роках ХХ ст., викликаний соціальними умовами, став приводом для міграційних процесів, які, у свою чергу супроводжувались багато чисельними проблемами.

Французький дослідник Р.Ленуар стверджує, що можна виділити два смислових простори «соціальності» проблеми. Перший походить від соціальної економіки, адресної соціальної політики та соціального законодавства. Другий відсилає до відносин між соціальними групами, соціальних конфліктів. Тому він вважає, що соціальні проблеми можна розглядати як соціальні обставини, або як проблеми, які виникають перед суспільством у зв'язку з ними. Другий критерій визначення соціальних проблем – це несумісність явищ з суспільними цінностями. Іншими словами, умови повинні створювати явну, скриту або потенційну загрозу певним цінностям та інтересам, бути

небажаними, такими, що порушують порядок. І перший і другий критерії підкреслюють об'єктивність соціальних умов, які викликають проблему: те, що несумісне з цінностями і те, що реально викликає негативний ефект. Третій критерій передбачає наявність значної кількості людей або деякого числа «значимих» людей, необхідних для визначення соціальної проблеми. Ця соціальна група може розглядатися з двох позицій. З одного боку, це ті, хто має можливість впливати на суспільну думку і визначати ту чи іншу ситуацію як соціальну проблему. З іншого боку, мова може вестися про «проблемну групу», тобто про тих, хто представлений в якості жертви або носія соціальної проблеми. При цьому один статус не виключає іншого. Варто зазначити, що деякі проблеми можуть розглядатися як такі, що впливають на все населення, а інші – лише на окремих індивідів або соціальні групи – однорідні за віком, етнічними особливостями, географічним розташуванням.

Більшість дослідників (А.Джамрозик, Л.Носелла, Дж.Джуліан, В.Корнблум) стверджує, що, оскільки суспільство стратифіковано, різні категорії населення по-різному переживають одні і ті проблеми. Соціальне середовище і досвід цих груп впливають на виникнення і зникнення соціальних проблем і те, що переживають одні, чи навряд характерно для інших соціальних груп. Але це твердження неможливо абсолютизувати. Існує ціла низка проблем, які зачіпають усі верстви суспільства. Наприклад, наркоманія, алкоголізм, проституція, суїцид тощо.

М.Сорока та Дж.Брайк вважають, що обставини стають проблемою, якщо вони суб'єктивно визначаються в якості проблеми впливовими представниками даного суспільства, добре організованими групами, тими, хто наділений владою або харизматичними індивідами. В кількість тих, хто впливає на визначення ситуації, можуть входити політики, журналісти, бізнес-еліта, суспільні діячі, а також представники «допоміжних» професій, у тому числі соціальні працівники. Окрім того, як зауважує П.Бергер, члени суспільства черпають знання про соціальні проблеми з власного повсякденного досвіду. Тому не варто перебільшувати значення засобів масової інформації стосовно ступеню їхнього впливу на суспільну свідомість. Інформація, яку отримують з таких офіційних джерел, як телебачення, радіо, газети багато у чому корегується людьми відповідно до їх власного повсякденного досвіду. В якості четвертого критерію визначення соціальних проблем можна вважати необхідність і можливість подолання проблемної ситуації, яка має місце у визначенні або описі проблеми. Вона повинна піддаватися вирішенню і усуненню або, принаймні послабленню. Цей акцент на необхідності що-небудь зробити є немовби заключним акордом: спростувати, ліквідувати, вирішити, зробити метою пробних корекційних соціальних заходів, виправити через колективні акції тощо. При такому підході до розуміння соціальних проблем соціальне піклування можна порівняти з діями лікаря: виявити причини хвороби і виписати рецепт лікування. Сам хворий (соціальна проблема) у взаємодії з лікарем (соціальним піклуванням) займає дещо пасивну позицію, що до речі суперечить внутрішній природі соціального піклування.

З метою усунення ускладнень, які виникають в межах традиційного розуміння соціальних проблем, у 70-х роках ХХ ст., як альтернатива, була запропонована парадигма соціального конструктивізму. Основні положення цієї парадигми були сформульовані М.Спектором і Дж.Китсьюзом, які вважали, що визначення соціальних проблем через умови приводить до концептуальної і методологічної безвиході [9, с.160–163]. Конструктивізм сприяв виникненню результативної традиції вивчення соціальних проблем, до якої стали звертатися дослідники пострадянського простору, наприклад, Г.Єремичева [3], Ю.Симпура [7] та ін. В межах цієї парадигми соціальна проблема – це конструкція, яка створюється індивідами чи групами, які привертають увагу спільноти до тих чи інших передбачуваних умов або ситуацій та виступають з вимогами їхньої зміни. Тобто у центрі соціальної проблеми знаходиться занепокоєння громадськості. А визначеність соціальної проблеми втрачає свою пасивність (віддзеркалення соціальних умов) і набуває активної дієвої сутності (привернення уваги спільноти до умов). Саме таке розуміння соціальної проблеми, на наш погляд, створює підвалини для розуміння соціального піклування як специфічного соціального механізму їх усунення.

Конструктивізм пропонує принципово інший шлях дослідження соціальних проблем. Якщо з позиції традиційного погляду до вживання алкоголю як соціаль-

ної проблеми важливим є визначення масштабів вживання алкоголю суспільством, причин і факторів, які сприяють виникненню такого явища, соціальних функцій які могли б сприяти зменшенню вживання алкоголю. То соціальний конструктивізм цікавить питання, чи утворює соціальну проблему масове вживання алкоголю, чи є воно предметом занепокоєння та обговорення зі сторони спільноти, якими соціальними групами або індивідами ця проблема конструюється, як суспільство і політика реагують на твердження про необхідність зміни ситуації. У цьому контексті цікавим є досвід життєдіяльності інших країн, наприклад Фінляндії по зменшенню кількості осіб позбавлених волі [4].

У середині ХХ ст. кількість ув'язнених в цій країні на 100 тисяч мешканців у 3–5 разів було більше ніж в інших скандинавських країнах. Але за наступні двадцять років воно різко скоротилося, і на сьогодні воно є найнижчим серед країн Європи. Це пояснюється тим, що завдяки роботі експертів у цій царині – ситуація стала сприйматися фінською громадськістю як соціальна проблема. Згодом було здійснена правова реформа, розроблений комплекс дій по ресоціалізації людей, які відбували покарання, рішення їх повсякденних проблем (побутових, працевлаштування, психологічна допомога), які привели к кінцевому результату.

Увагу соціального піклування привертають в першу чергу ті колізії, які викликані порушенням соціальної справедливості і прав людини. У своїх діях воно відштовхується від того, що в усі часи, в усіх культурних колах метафізично визначає людину як людину, якій притаманні тілесність, духовність, індивідуальність, соціальність. Соціальне піклування виходить з того, щоб людина, якій надається підтримка суспільством, змогла б обходитися з часом без неї. Принциповим тут є визнання необхідності створення умов для вивільнення потенції людини; її благо є самодостатнім критерієм оцінки соціальних інституцій. Соціальне піклування спрямоване на підвищення здатності людей приймати рішення і долати нові для них проблеми, забезпечувати їхній зв'язок із життєвим світом суспільства (послуги, ресурси, допомога). Життя особистості залежить від того, наскільки воно наповнене змістом цілей, прагнень, світовідчуття і світосприйняття, від способу входження індивіда в суспільні відносини, його безпосереднього особистісного буття. Невід'ємною умовою здорового соціального самопочуття людини є повнота життя, відчуття його цінності. Втілення цієї ідеї в життя вимагає певних матеріальних ресурсів та дотримання прав людини.

Складність визначення і рішення соціальних проблем зумовлена тим, що їх можна розглядати на різних рівнях: індивідуальному (мікрорівні) або структурному (макрорівні). Це надає проблемі різного смислового значення, а відповідно, змінюються шляхи її вирішення. У першому випадку об'єктом уваги виступає людина, яка за волею долі опинилася у складній життєвій ситуації. Соціальне піклування тут спрямоване на корекцію, реадaptaцію, реабілітацію індивіда, на повернення його до нормального життя. У другому випадку соціальна проблема розглядається як така, що набуває масштабного характеру, а зусилля по її усуненню спрямовуються на покращення положення цілої категорії людей, які переживають схожі життєві труднощі. Досвід свідчить, що відчутні успіхи є тільки тоді, коли робота ведеться комплексно, тобто одночасно на різних рівнях, з врахуванням як універсальних, так і індивідуальних специфічних моментів. Але, як правило, на практиці цього досягнути дуже важко. Ефективність соціального піклування пов'язана не з добрим побажанням тих, хто стоїть при владі, а з родовими потребами суспільства на кожному етапі свого розвитку, з необхідністю його вдосконалення, яке можливе лише за умови безперервного поліпшення соціального функціонування членів суспільства.

Уявлення про те, що по відношенню до соціальної проблеми можливі і необхідні дії, які приведуть до зміни, — це одне з сучасних доповнень у сприйнятті соціальних проблем. Такої думки дотримуються багато сучасних дослідників (О.Бойко, І.Савєєв [11, с.186] та ін.) під час аналізу історії розвитку соціальних проблем. Саме у тому випадку, коли обставини називаються проблемними, з'являється стійке словосполучення «вирішити проблему», і можливість зміни просякає в середину самого розуміння соціальної проблеми. Будь-яке сучасне дослідження безробіття, наркотичної залежності, сирітства і будь-яких інших соціальних проблем передбачає практичні рекомендації або інтервенції у проблему на рівні конкретного регіону, організації або

навіть певного проекту цих дій. Прикладом таких дій може слугувати соціальна інтервенція щодо проблем наркотичної залежності населення України. Оскільки наприкінці 90–х років ця проблема була для нас порівняно нова, існувала тривала тенденція до її спрощення, дії щодо її рішення були однобічними і примітивними. Неефективність такого підходу виявила себе впродовж десяти років: не зважаючи на зусилля, ситуація погіршувалася. Це змусило переглянути існуючі погляди на проблему, враховуючи досвід Заходу, який раніше за Україну зустрівся з цим явищем і вже встиг накопичити значний досвід у боротьбі з ним. Для боротьби з наркоманією в нашій країні переважно використовувалися репресивні заходи. Ця боротьба була головним чином покладена на представників правоохоронних органів і лікарів. Діяльність зводилася до вияву і покарання розповсюджувачів наркотиків, до ізоляції і примусового лікування наркоманів, до залякування населення, шляхом демонстрації наслідків наркоманії. Існуюче законодавство за своїм духом орієнтовано на повне викоринення наркотиків з життя суспільства і спрямовує усі свою діяльність на боротьбу з ними саме у таке русло. Люди, які мають наркотичну залежність, зображаються як морально уражені і загрозові для суспільства. Мало що робилося для реальної допомоги цим людям, для грамотної профілактики наркоманії серед молоді.

На заході ми зустрічаємо більш диференційований підхід до проблеми. Одночасно з зусиллями по боротьбі з наркобізнесом, діє широка мережа служб допомоги людям, які є залежними від наркотичних речовин. Активно ведеться просвітницька робота, орієнтована на гуманне ставлення до жертв наркотиків, ведеться робота по охороні їхнього здоров'я, шляхом роздавання одноразових шприців. Така діяльність дозволила суспільство відмовитися від зверхнього погляду на проблему в усій її складності і запропонувати нетрадиційні шляхи її усунення. Наприклад, зараз на заході набуває поширення рух за легалізацію легких наркотиків (маріхуани), що допомогло б більш ефективно боротися з розповсюдженням сильних наркотичних речовин. Переводячи проблему в індивідуальну площину, Захід, окрім усього іншого, виступає ініціатором дискусій про права людини щодо вживання наркотичних речовин і про межі цього права, тобто вони ратують за цілісний розгляд проблеми і комплексний підхід щодо її рішення.

В останнє десятиріччя ситуація змінилася дещо і в Україні. Міри боротьби з цим явищем, способи профілактики і реабілітації удосконалюються і досягають реальних позитивних результатів завдяки комплексному впливу. На макро– та мезорівні проблеми наркотичної залежності активно вирішуються через співпрацю та міжвідомчу взаємодію місцевої виконавчої влади, правоохоронних органів, управління охорони здоров'я, освіти і соціального розвитку. На мікрорівні реалізуються профілактичні, антинаркотичні програми в учбових закладах, в громадських організаціях відкриваються консультативні пункти для людей з наркотичною залежністю, розширюється мережа реабілітаційних центрів для осіб, які мають наркотичну залежність. Приклад щодо наркоманії є справедливим і по відношенню до інших соціальних проблем: бідності, приступності, проституції, алкоголізму. Коли здійснюються організаційні заходи щодо їх усунення, необхідно одночасно демонструвати усю складність і суперечність таких дій. Інакше проблема спрощується, а її вирішення зводиться до розробки формальних, однобічних і тому малоефективних кампаній.

Попередні приклади є вдалими ілюстраціями застосування конструктивного підходу до розуміння соціальних проблем, які вихідним положенням для розгляду соціальних проблем обрали суб'єктивізм. Вони вважають, що соціальні проблеми є мінливими соціальними конструктами. Якщо звернутися до аналізу професійної літератури останнього десятиліття ХХ ст., то можна констатувати, що серед проблем, які знаходилися у центрі уваги західноєвропейських представників сфери соціального піклування, головним чином були питання дискримінації і жорстокого ставлення до дітей. Чи значить це, що у нашій країні такі явища менше розповсюджені? Звичайно, ні. У західноєвропейських країнах саме до цих питань на сьогоднішній день сформувалася прискіплива увага громадськості і професіоналів, у той час як у нас або стараються не помічати, або тільки починають говорити, або сприймають як щось практично нормальне. Окрім того, самі ці поняття у різних культурах наповнюються різним змістом. Для заходу на сьогоднішній день дискримінація – це не тільки ущемлення за расовими чи етнічними ознаками, але й негативні соціальні настанови по

відношенню до жінок, людей похилого віку, інвалідів, представників сексуальних меншин. Жорстоке ставлення до дітей також трактується широко і включає усю гаму негативних явищ, починаючи від недостатнього догляду і відсутності емоційного тепла до випадків побиття та сексуального насилля. Варто зазначити, що ці теми і на заході набули особливу актуальність порівняно не так давно, але не через ріст нетерпимості або жорстокості, а навпаки – у зв'язку зі змінами соціального клімату в бік більшої гуманізації. Представники соціального конструктивізму вважають, що зміст соціальних проблем визначається через діяльність індивідів або груп, які виражають незадоволеність і відстоюють вимоги стосовно деяких умов, які можна передбачити. Центральним питанням в теорії соціальних проблем стає пояснення виникнення, природи і регулювання діяльності по висуванню тверджень і вимог, а також відповідних дій, спрямованих на рішення соціальних проблем [9, с.161], чим власне кажучи і переймається соціальне піклування.

Діяльність передбачає активність і процесуальність, тому увага концентрується на «життєвій історії» соціальної проблеми. Представники соціального конструктивізму виділяють декілька стадій соціальної проблеми в її історії: 1. Агітація. Жертви проблеми, зацікавлені групи, суспільні агітатори бажано отримати публічне визнання проблеми та ініціюють її обговорення. 2. Легітимація і кооптація. Офіційне визнання проблеми. Офіційні органи визначають і починають контролювати проблему, обирають легітимних лідерів з групи, яка висуває вимоги. 3. Бюрократизація і реакція. Бюрократична взаємодія з проблемою, зацікавленість влади скоріше у контролі щодо незадоволених, ніж у зміні соціальних умов, не задовольняє групу протесту. Доля проблеми може залежати від організаційних особливостей державних служб. Бюрократичне реагування може бути спрямовано на розбалансування груп протесту. 4. Відновлення руху. Заперечення групами протесту офіційних відповідей (або відсутності державних рішень). Розвиток нових альтернативних рішень і організацій. Поява соціальних реформаторів і суспільних діячів. Яскравим прикладом ілюстрації процесу фіксації соціальної проблеми є законопроект «Про попередження насилля у сім'ї». Цей проект був ініційований жіночим суспільним рухом України на початку 1990-х років. Інертність мислення депутатів, патріархальні стереотипи і недостатнє юридичне забезпечення проекту завадили прийняттю закону. В останні роки неодноразово виникали ініціативи щодо повторного розгляду документа, який істотно змінився. Його активно підтримують громадські організації і кризові центри для жінок.

Досвід соціального піклування щодо вирішення або усунення соціальних проблем свідчить, що не існує простих і універсальних способів щодо їх розв'язання. Віра у те, що можуть бути знайдені засоби їх остаточного усунення, приводить до утворення соціальних утопій. Іdealізм та максималізм припустимі лише на початковому етапі – етапі визначення проблеми і мобілізації зусиль на боротьбу з нею. Але успішні дії соціального піклування повинні бути надзвичайно кропіткими і по можливості реалістичними. Вони передбачають розробку великої кількості порівняно маленьких кроків, які здійснюються з врахуванням усього комплексу конкретних умов. Зовсім не достатньо тільки широкомасштабних заходів, які здійснюються на рівні державної політики. Активна повсякденна реабілітаційна і профілактична робота обов'язково повинна вестися також на базовому рівні – безпосередньо з людьми, які стали жертвами складних обставин.

Варто зазначити, що ще задовго до появи ідей соціального конструктивізму в межах ціннісного підходу Р.Фуллером та Р.Майерсом була запропонована ідея розвитку проблеми через стадії: 1) усвідомлення, 2) визначення політики, 3) реформування. Але соціальний конструктивізм фокусує свою увагу на відміну від цих дослідників не на самих соціальних проблемах, а на процесі, завдяки якому соціальні проблеми ідентифікуються, а також на соціальних акторах, які ідентифікують ці проблеми. Їх цікавить не сукупність соціальних умов, а діяльність людей, які сприймають ці умови як проблемні. Таке розуміння сутності соціальних проблем є вельми актуальним для розуміння необхідності функціоналу соціального піклування в суспільстві. Соціальне піклування – це не проста констатація соціальної проблеми, з'ясування причин її появи, можливих наслідків. Це не осмислення соціальної проблеми в есенційній ній чи утопічній формі. Це реактивна діяльність щодо усунення або вирішення соціальної

проблеми можливими на цей час способами з подальшою пролонгацією дій щодо її профілактики. У такому контексті вектором дії соціального піклування виступає не допомога, а перетворення. Представники соціального конструктивізму відмовляються від погляду на світ як однозначно структуровану систему порядку і виходять з того, що може існувати декілька систем порядку. У зв'язку з чим соціальне піклування повинно не знайти оптимальну модель соціального порядку, а повинно стати своєрідним «інтерпретатором», який полегшує комунікації поміж різними системами порядку.

Деяко іншу позицію щодо соціальних проблем займають французькі дослідники. Так, Р.Ленуар визначає два аспекти соціальної проблеми: визнання та інституалізації. Складовими елементами визнання можуть бути тиск і висловлювання, використання сили слова і соціальних сил, державне висвітлення і робота по легітимації. З іншого боку, легітимація не виводиться лише з публічного визнання проблеми, вона передбачає особливу діяльність по її просуванню для впровадження в її поле актуального «соціального» піклування. Відбувається процес інституалізації, який супроводжується бюрократизацією соціальних відносин; проблема «в'язне» у дискурсах установ, а держава прагне раціоналізувати її рішення у позитивістській риторичній соціальної політики. Яскравим прикладом у цьому контексті може бути вітчизняна думка в галузі соціальної держави. Не зважаючи на те, що вона в якості підстави мала ті самі ідеї, що і Європа кінця XIX ст., вчення К.Маркса, у подальшому ці ідеї не мали повноцінної можливості для розвитку. Тому на передодні незалежності ми мали особливу соціалістичну модель соціальної держави, основу якої утворювала концепція соціальної сфери. За короткий проміжок часу в Україні необхідно було згорнути соціалістичну модель, яка була близькою до інституційно-розподільчої, і розпочати пропаганду нової моделі – соціальної держави. Починається звернення дослідників до традицій держави загального добробуту. В наслідок чого виникла ситуація невизначеності, коли ключове для соціалістичної моделі поняття об'єкта соціальної політики – «соціальна сфера» – втратило свій первинний зміст, а нового, через фрагментарність моделі держави загального добробуту, а також різницю в традиціях і підходах серед дослідників не набула. Це пояснюється тим, що не зважаючи на усі ринкові і адміністративні реформи. Інституційна і організаційна структура старої моделі соціальної політики у певній мірі збереглась. А нова існує фрагментарно.

Розгляд соціальних проблем представниками соціального конструктивізму неодноразово сприймається науковим середовищем. Наприклад, стверджується, що діяльність по висуванню тверджень і вимог щодо соціальних проблем є типом колективної поведінки, і таким чином, дослідження соціальних проблем можуть бути об'єднані в незалежну галузь соціальних рухів. Дж.Холстайн та Г.Міллер розцінюють дискусії щодо соціальних проблем як інструмент боротьби за суспільну думку, який активно використовується конкуруючими політичними групами. Наприклад, конкурси суспільних проектів або соціальних замовлень передбачають простір для подібних змагань, у той час коли ініціативні групи вимушені боротися за фінансову підтримку з фондів. Кожний проект пропонує свій предмет як найбільш актуальний, спрямований на рішення проблеми першочергової значимості, чи то озеленення міста, чи то створення підліткового клубу або кризового центру для чоловіків. У таких ситуаціях соціальне піклування, яке є посередником поміж державою і людиною, знаходить у положенні «слуги двох господарів», який може отримати нарікання від обох господарів.

Найбільшу кількість критичних зауважень соціальний конструктивізм отримав від так званого «селективного об'єктивізму», який передбачає, що процес соціального конструювання є невід'ємною частиною соціального світу. Але соціальний світ існує незалежно від його опису соціальними конструктивістами. Цей притаманний конструктивізму феномен було названо критиками «онтологічною махінацією або підтасовкою фактів» [2, с.70]. Окрім того, слабким місцем соціального конструктивізму визнається недостатня рефлексія взаємозв'язку між суб'єктивним, інтерсуб'єктивним процесами та об'єктивною реальністю, відсутність уваги до причин соціальних проблем. Відповіддю на цю критику стало виникнення нового підходу – контекстуального конструктивізму – теорії, яка вже визнає залежність від контексту. Дж.Бест стверджує, що будь-яка констатація соціальної проблеми може бути оцінена з припущенням вірогідності, якщо використовувати статистичну та іншу доступну інформацію стосовно умов, які

згадуються у цій констатації. Прихильники цього підходу звертають увагу на різницю між «обгрунтованими» і «необгрунтованими» вимогами соціальних проблем. Це допомагає зрозуміти, чому деякі умови сприймаються як «реальні», а інші – як «хибні» соціальні проблеми. В межах цього підходу реальними соціальними проблемами є лише ті умови, по відношенню до яких були успішними як зроблені соціальні твердження, так і рекомендації дій щодо їхнього пом'якшення або усунення.

Контекстуальні конструктивісти також використовують власну оцінку тверджень щодо соціальних проблем, для того щоб визначити нові і раніше «невизначені» соціальні проблеми. Наприклад, насильство над жінками в родині поступово починає розпізнаватися в Україні як гостра соціальна проблема. Створення Кризових центрів для жінок створило міцні позиції і відіграє важливу роль в осмисленні і подоланні цієї проблеми. У той же час, домашнє насилля родичами щодо людей похилого віку рідко набуває такого статусу і розглядається у більшості випадків як складність відносин батьки–діти. Так само, як і за кордоном, люди похилого віку стаючи жертвами насилля з боку власних дітей та інших родичів, зараховуються до категорії клієнтів з іншими критеріями оцінки, наприклад, як бідні або хворі. Як свідчить досвід роботи громадських організацій та соціальних служб, які працюють з людьми похилого віку, досить високий відсоток їх клієнтів жаліється на різноманітні прояви насилля у ставленні до них. У вітчизняній практиці положення посилюється спільним проживанням членів розширеної сім'ї у невеличких квартирах через брак можливостей розширення житлової площі для більшості населення.

Варто зазначити, що в межах нормативного підходу також зустрічається диференціація соціальних проблем на «явні» та «приховані». Наприклад, Р. Мертон вважає, що необхідно зосередити увагу на ідентифікації умов прихованих проблем. Варто визначити їх потенційне значення для суспільства, виявити латентні соціальні проблеми. Наприклад, проблема безробіття. Безробіття – це не тільки брак доходів, який можна компенсувати надходженнями від держави (за рахунок фіскального навантаження на бюджет, що саме по собі стає важким навантаженням для суспільства); безробіття породжує наслідки, які пагубні для індивідуальної свободи, ініціативи і професійних навичок. Одним з багатьох чисельних наслідків безробіття є «соціальна відчуженість» деяких груп, а також втрата самоповаги, впевненості в себе, втрата психічного і фізичного здоров'я. У цьому контексті кумедним виглядає спроба сучасного європейського суспільства впровадити в суспільство ідею, орієнтовану на гасло «допоможи собі сам», без розробки адекватних заходів щодо скорочення масового безробіття, неприпустимий високий рівень, який робить таку самопоміч надзвичайно складною. Загалом при вивченні соціальних проблем зустрічаються декілька підходів. У кожного з цих підходів є свої переваги і недоліки.

А. Джамрозик та Л. Носелла пропонують дещо іншу класифікацію підходів до соціальної проблеми. Вони виокремлюють сім різних теорій, за допомогою яких можна пояснити природу соціальних проблем і, по суті, легітимувати певні дії щодо їх упередження і пом'якшення. Теорія соціальної патології була створена еволюціоністами за аналогією з законами органічного світу, і причини таких проблем, як бідність, приступність, пияцтво і наркотична залежність, варто шукати в недоліках людського характеру. Теорія соціальної дезорганізації переносить фокус з індивідуальної патології на соціальне і економічне оточення. Окрім того, тут у поясненні соціальної участі і культурного конфлікту в якості факторів соціальної дезорганізації фігурує і поняття культури. Теорія ціннісного конфлікту пов'язує виникнення соціальних проблем з розходженнями між соціальними цінностями і цінностями особистості. Теорія девіантної поведінки фокусує свою увагу на поясненні причин порушення закону, асоціальної діяльності і вбачає ці причини у розходженні між цінностями, які пропонуються і мають визнання та структурними бар'єрами, які викликають ускладнення на шляху досягнення цих цінностей. Теорія ярликів зосереджує свою увагу на людях, які мають владу визначити легітимність соціальної поведінки і приміряти ярлик «нормальності» або «девіація» до тих, хто включений у таку поведінку. Критична теорія аналізує соціальні проблеми у контексті соціальної системи, в межах якої вони виникають. Вивчення таких явищ є політичним актом, оскільки соціальні інститути розглядаються як структури влади.

Теорія соціального конструктивізму передбачає існування соціальних феноменів як залежних від сприйняття та інтерпретації спостерігача. Проілюструємо теоретичні перспективи на прикладі проблеми суїциду. Самогубство пояснюється: 1) теорією соціальної патології – як результат психічного відхилення; 2) теорією соціальної дезорганізації – як вплив соціальної кризи, патології системи; 3) теорією ціннісного конфлікту – як критичний результат переоцінки цінностей, цілей і смислу життя індивідом; 4) теорією девіантної поведінки – як відхилення від соціально схвалених способів вирішення проблем, які виникли через складні життєві обставини; 5) теорією ярликів – як наслідок соціальних приписів щодо здійснення самогубства, наприклад, у ситуаціях втрати гідності у військових, банкрутство у великих підприємців, за умов смерті чоловіка в індійському ритуальному самогубстві вдовиць «саті», а також у випадках нерозділеної любові; 6) критичною теорією – як акт протесту супроти влади, будь то волевиявлення Бога, влади батьків над підлітком, влади суспільства над людиною; 7) теорією соціального конструктивізму – як різноманітні моделі інтерпретації суїцидальної проблеми, які конструюються експертами, у контексті можливої інтервенції в ситуацію.

Поняття «соціальної проблеми» використовується одночасно в науковому і повсякденному вжитку. Різноманітні його концептуалізації можливі за рахунок переосмислення критеріїв визначення соціальної проблеми. Для дослідження соціального піклування рефлексія методологічних підстав визначення соціальних проблем має першочергове значення. Застосування мультипарадигмального підходу до такого аналізу надає можливість не тільки виявити явні, але й латентні підстави властивостей тих механізмів, які приводять в дію усю систему соціального піклування і легітимують здійснення тих чи інших заходів як на державному так і на місцевому рівнях. У нашому дослідженні ми аналізуємо різні рівні соціального піклування і тим самим у центр уваги ставимо не тільки конкретні соціальні проблеми, а й суб'єктів, які по-різному тлумачать ці проблеми, соціальних акторів, які створюють специфічні дискурси соціальних проблем. Ми враховуємо, що в цьому хорі голосів є ті, хто солірує і відповідно наділений більшою владою давати визначення соціальних проблем. Це в першу чергу ті, хто входить до державної адміністрації, впливові політики, а також близькі до владних структур професіонали, які презентують такі класичні сфери діяльності, як медицина, юриспруденція, психологія, соціологія, філософія. Обмежити монополізацію влади професіоналів соціальної сфери можливо за допомогою розвитку демократичних інститутів і громадянського суспільства, відкритості соціальної політики для незалежної публічної експертизи, створення горизонтальних структур управління.

Список використаних джерел

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания [Текст] / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 325 с. – ISBN 5–85691–036–2.
2. Бламер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение / Г. Бламер // Контексты современности – II: Хрестоматия. 2–е изд., перераб. и доп. / Сост. и ред. С.А. Ерофеев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. – С. 65–75.
3. Еремичева Г.В. Недоверие как социальная проблема современной России / Г.Еремичева, Ю.Симпура // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1999. – №4. – С. 145–59.
4. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца [Текст] / Нильс Кристи / Пер. с англ. А.Петрова, В.Пророковой. Предисл. Я.Гилинского. 2–е изд. – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. – 216 с.
5. Мертон Р.К. Социальная теория и социальная структура / Пер. Е.Н. Егорова. – М.: АСТ; АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 [7] с. – ISBN 978662–0143–1.
6. Осадчая Г.И. Социология социальной сферы: учеб пособие / Г.И. Осадчая. – М.: Союз, 1999. – 279 с. – ISBN 5–7139–0127–0.
7. Симпура Ю. Социальные проблемы повседневной жизни и восприятие их петербуржцами / Ю.Симпура, Г.В. Еремичева // Повседневность середины 90–х годов глазами петербуржцев. – СПб.: Европейский Дом, 1999. – С. 224–247.
8. Соловьев А.В. О природе социальных проблем / А.В. Соловьев // Куда идёт Россия?: Трансформация социальной сферы и социальной политики, 1998: Пятый междунар. симп., 16–17 янв. 1998 г. / Под общ. ред. Т.И. Заславской. – М.: Дело и др., 1998. – 382с.: ил.; 22 см. –

В надзаг.: Моск. высш. шк. соц. и экон. наук, Междисциплинар. акад. центр соц. наук. – ISBN 5-7749-0122-X. – С. 324–328.

9. Спектор М. Конструирование социальных проблем / М. Спектор, Дж. Китсьюз // Контексты современности – II: Хрестоматия. 2-е изд., перераб. и доп. / Сост. и ред. С.А. Ерофеев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. – 188 с. – С. 160–163.

10. Хилгартнер С. Рост и упадок социальных проблем: концепция публичных арен / С. Хилгартнер, Ч.Л. Боск // Средства массовой коммуникации и социальные проблемы: Хрестоматия / Пер. с англ.; сост. И.Г. Ясавеев. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2000. – 224 с. – ISBN 5-7464-0459-4 – С. 18–53.

11. Ясавеев И.Г. Социология социальных проблем / И.Г. Ясавеев // Социология: Учеб. пособие для студентов вузов / Под ред. С.А. Ерофеева, Л.Р. Низамовой. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. – 340 с. – ISBN 5-7464-0348-2.

12. Rubington E., Weinberg M. The study of social problems. Seven perspectives / M. Weinberg, E. Rubington. – New York; Oxford: Oxford University Press, 1995. – P. 41–54.

Буяшенко В.В. Социальная проблема как предметное поле деятельности социальной заботы

Социальная забота рассматривается как специфический механизм оптимизации функционирования жизнедеятельности общества путем устранения социальных проблем. Социальные проблемы входят в смысловое пространство социальной заботы и образуют предметное поле для его деятельности.

Ключевые слова: социальная забота, социальная проблема, нормативный подход, социальный конструктивизм.

Buyashenko, V.V. The social problem as a substantive field of social care

Social care is seen as a specific mechanism for optimizing the functioning of society by addressing social problems. Social problems are semantic space of social care and form the subject field for his activities.

Key words: social care, social problem, regulatory approach, social constructivism.

УДК 005.44:327

Гасанова С.

Проблема трансформації моральних цінностей в глобалізованому світі

Взаємозв'язок понять «оцінює характерний для всього людства» «демократія», «культура» показана з різних точок зору, що зображують поточний стан глобалізації та процесів модернізації в їх розвитку від місцевих культур і вказівок цінності до культури світової та планетарної етики. Висновки зроблені, що потреба глобальної етики, заснованої на розгляді цих процесів і перспективи розвитку людства поза зв'язком з моральними стандартами і морально-етичними вказівками, не може бути плідною.

Ключові слова: глобальне суспільство, етнос, Азербайджан, глобальна етика.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Гасанова С.

Проблема трансформации нравственных ценностей в глобализирующемся мире

Взаимосвязь понятий «оценивает характерный для всего человечества» «демократия», «культура» показана с различных точек зрения, изображающих текущее состояние глобализации и процессов модернизации в их развитии от местных культур и указаний ценности к культуре мировой и планетарной этики. Вывод сделан, что потребность глобальной этики, основанной на рассмотрении этих процессов и перспективах развития человечества вне связи с моральными стандартами и морально-этическими указаниями, не может быть плодотворной.

Ключевые слова: глобальное общество, этнос, Азербайджан, глобальная этика.

Глобальное сближение стран и культур оказало существенное влияние и на наш регион, и, естественно, Азербайджан как неотъемлемая часть интеграционного процесса, модернизируется, становится частью новой цивилизации. Процессы последних лет, курс на модернизацию, провозглашенный Президентом страны Ильхамом Алиевым, программа поддержки либерализации экономики, помощь государства в развитии гражданского общества, построение правового государства и демократии свидетельствуют о том, что демократизация в стране реальна, но с присущими ей специфическими особенностями.

Исторический опыт показывает, что экономический рост создает необходимую базу для демократии и облегчает переход к ней. При соотнесении данного тезиса с национальными реалиями, можно заметить, каким образом изменяется массовое сознание в Азербайджане в результате экономического роста. Сегодня социум становится более сложно организованным и изменчивым, переживающим утрату неизменности нормативной системы нравственных ценностей, глобальное преобразование социальных стереотипов и появление новых, связанных с такими явлениями жизни, как рынок, предпринимательство, вариативность политических, экономических, моральных решений в жизни людей. Интересы, устремления, жизненные ориентиры, нравственные цен-